

Tat'jana Ivanovna Vendina, Srednevekovy čelovek v zerkale staroslavjanskogo jazyka (Moskva 2002)

Vladimir Nartnik

IZVLEČEK: V sodobni lingvistiki se zelo uveljavlja ideja, da v vsakem naravnem jeziku obstaja določeno, samo temu jeziku lastno gledanje na svet, imenovano slikanje sveta. Raziskave slikanja sveta spadajo k substratnemu pristopu antropološke lingvistike, po katerem se obravnava soodvisnost med jezikom, človekovim mišljenjem in vedenjem ter stvarnostjo ali kar razmerje med jezikovnim ustrojem in kulturo določene jezikovne skupnosti. Poskus opisa takih razmerij je šest poglavij obsegajoča knjiga T. I. Vendine.

Tat'jana Ivanovna Vendina, Srednevekovyi chelovek v zerkale staroslavjanskogo jazyka (Moskva 2002)

ABSTRACT: In modern linguistics the idea that every natural language has its specific and unique conception of the world, the so-called the depiction of the world, is becoming more and more established. The research on the depiction of the world is considered to be a part of the substratal approach within the framework of anthropological linguistics. According to this approach the interdependence of language, human thinking and knowledge, and reality, or, in other words, the relationship between the linguistic structure and the culture of a given language group is discussed. The book by T. I. Vendina comprises six chapters in which the author attempts to describe these relationships.

V sodobni lingvistiki je z razmahom semantike in pragmatike, protistavne obravnave jezikov ter stikanja z logiko in poetiko dobila močan zagon ideja, da se v vsakem naravnem jeziku javlja določeno, samo temu jeziku lastno gledanje na svet, imenovano slikanje sveta. Ideja ima začetek v nauku W. von Humboldta o notranji obliki jezika, katerega variacije so pojem vrednosti pri F. de Saussuru, hipoteza jezikovne relativnosti E. Sapirja in B. L. Whorfa pa tudi vsa poznejša ameriška etnolingvistika, teorija pomenskih polj J. Trierja, novohumboldtovski pojem vmesnega sveta in podobno.

Raziskave slikanja sveta veljajo dandanes predvsem za substratni pristop antropološke lingvistike, ki ima za predmet obravnave sovisnosti med jezikom, človekovim mišljenjem in vedênjem ter stvarnostjo ali kar razmerja med jezikovnim ustrojem in kulturo določene jezikovne skupnosti. Poskus opisa takih razmerij je ravno knjiga T. I. Vendine **Srednjeveški človek v zrcalu stare slovanščine**, obsegajoča naslednjih šest poglavij:

1. **Srednjeveški človek: kdo je?**
2. **Srednjeveški človek: kakšen je?**
3. **Srednjeveški človek: kaj počne?**
4. **Bog v zavesti srednjeveškega človeka**
5. **Svet srednjeveškega človeka**
6. **Vrednote srednjeveškega človeka.**

Poglavja uvaja **Predgovor** z začetnim pojasnilom, da je namen knjige na podlagi slovarskega gradiva staroslovanskih besedil predstaviti srednjeveškega človeka in privrniti njegovo lastno gledanje nase in na okolni svet, ne pa z omejitvijo na vsebino bogoslovnih in drugih razprav, v marsičem pogojenih z družbenim položajem piscev, ostati zgolj pri zunanjem opisu srednjeveške družbe in kulture. Srednjeveška kultura je pač podobno kakor sodobna živila in se razvijala v jezikovni lupini, zato se iz te lupine lahko izlušči notranji svet smislov in vrednot srednjeveškega človeka.

Možnost neposrednega razumevanja srednjeveškega človeka skratka daje že sam jezik, saj se prisotnost človeka v jeziku čuti na vseh ravneh od slovnice do slovarja. Za to govori recimo razvoj kategorije živosti, ki se je v stari slovanščini začela s kategorijo osebe in se najprej pojavila pri samostalnikih moškega spola, zaznamujočih družbeno polnopravne osebe tipa **отць, мѡжь, кнѣзь**, ali oblikovanje brezosebnihi stavkov, ki je bilo sprva zvezano s staro vero Slovanov v nadnaravne sile, izražene z nedoločnim, nekonkretnim ustrojem stavkov, da ne bi bile prepoznavne.

Najbolj pa se človekocentričnost jezika kaže v besedotvorju. Proučevanje besedotvorja in njegove zasidranosti v življenju je razkrilo, da gre tu za zavestni in smotrni proces označevanja predmetov in pojavov zunanjega sveta. Tako vezanje besedotvorja z zavestjo je posebno izrazito znamenje tvornega značaja jezika, oblikujočega narodnokulturno samosvojost v odražanju sveta, in v tem je tudi mikavnost antropološkega pristopa k jezikovnim dejstvom in zlasti k tvorjenkam.

Izbrani substratni pristop je v sestavi s klasično metodo opisa gradiva **Staroslovanskega slovarja**, nabranega po rokopisih X. in XI. stoletja, postal podlaga za vživitev v samozvalno zavest srednjeveškega človeka. Substratni pristop k raziskavi tvorjenk je namreč usmerjen v razjasnitev tako notranje oblike kakor duhovnega načela, ki je pripeljalo do izbora dane tvorbe, eno in drugo pa vodi v prepoznavo duhovnosti naroda, sistema vrednot njegove kulture, kajti zveza jezika oziroma njegova odvisnost od zavesti in kulture tudi ustvarja kulturni substrat, ki v njem jezik živi in se razvija.

Pri privračanju jezikovne zavesti je potreben pretres imen samega človeka

in imen okolnega sveta, ki se spoznava in usvaja v procesu jezikotvorne dejavnosti. Z vidika besedotvorja je človek bodisi tvoren, kadar dojema, osmišlja in presoja svet, bodisi trpen, kadar dojema in presoja samega sebe kot predmet poimenovanja. Prva tri poglavja knjige v smislu trpnega vidika osvetljujejo, kako je srednjeveški človek dojemal in osmišljal sebe kot posameznika v svoji skupnosti, in potekajo skladno z logičnim zaporedjem vprašanj, ki se zastavijo sobesedniku ob neznani tretji osebi: kdo da je, kakšna je in kaj počne. Glede na to se v obravnavi prvih treh poglavij pretresajo tvorjenke treh besednih vrst – samostalnikov, pridevnikov in glagolov.

Že prva seznanitev s slovarjem stare slovanščine pokaže, kako se vse nabrano besedje vrti okrog človeka. Ta shema je slovarsko in besedotvorno najbolj izdelana, in to niti ni čudno, saj je krščanstvo človeka postavilo na sredo stvarstva: svet je bil ustvarjen zanj in živali ter rastline mu imajo služiti. Poglavitno dejanje zgodovinske drame – utelešenje Besede – se je prav tako zgodilo za spravo grešnega človeka in človeštva z Bogom. Tako sta Bog in človekova duša absolutna vrednota, zato srednjeveška kultura ni le bogocentrična, ampak tudi človekocentrična, kultura človekove duše. Prepletenost enega z drugim se kaže:

– bodisi s samim besedotvornim ustrojem besede, s korenskim morfemom (posebno izrazito to podajajo pridevniki, prim. **bezbožъnъ**, **bogobogъnъ**, **bogokotoгъnъ**, **bogol'ubivъ**, **bogozъvanъ**, **bogolêpъnъ**, **bogomгъzъkъ**, **bogonosivъ**, **bogočъstivъ**, **гъstol'ubъvъnъ**, **гъstonenavidъnъ**, pa tudi samostalniki, prim. **bogobogъсь**, **bogosvarъnikъ**, **bogovidъсь**, **bogol'ubъсь**, **bogonosъсь**, **bogočътъсь**; **hristobogъсь**, **hristol'ubъсь**, precej manj glagoli, prim. **bogoslovestviti**, **bogosloviti**);

– bodisi skoz sistem njenih pomenov (in tu so spet najbolj izrazito predstavljeni pridevniki, prim. **zъločъstъnъ**, **nerodobъnъ**, **hulъnъ**, **blagovêгъnъ**, **blagočъstivъ**, **dobrogovêгъnъ**, **dobročъstъnъ**, **čъstivъ**, **milostivъ**, slabše glagoli, prim. **blagočъstvovati**, **blazniti se**, **vlasvimisati**, **nečъstvovati**, **hulovati**, in samostalniki, prim. **nerodobъnikъ**, **ugodъnikъ**, **hulъnikъ**).

Pri drugih imenih se ta zveza izraža skoz označevanje lastnosti in simbolov, ki spremljajo Kristusov lik (prim. samostalnike: **blaženikъ**, **mоčënikъ**, **pravъdъnikъ**, **svêтъсь**, **propovêdatel'ъ**, **svêtitel'ъ**, **strastonosъсь**, **nist'el'ubъсь**, **človêkol'ubъсь**, pridevnike: **oblaženъ**, **krotostъnъ**, **bezgrêšъnъ**, **bezgnêvъnъ**, **bezъlobivъ**, **гъsvêтъ**, **l'ubonist'ъ**, **milosгъdъnъ**, ter glagole: **zъlostradati**, **postradati**, **skгъbêti**, **tоžiti**, **milovati**, **milosгъdovati**, **uščëdriti** itn.).

Srednjeveški človek se je štel predvsem za družbeno in duhovno bitje, medtem ko se je v telesnem smislu jemal podobno posplošeno, kakor se vidi v srednjeveškem slikarstvu. Imena in glagoli pri tem opisujejo predvsem lastnosti, ki so zvezane s človekovimi leti in njegovim telesnim stanjem oziroma prizadetostjo. Tako človeka kot telesno bitje predstavljata vsega dve majhni skupini besed:

– eno od njih tvorijo besede, ki človeka označujejo po letih, in tu je spet opazna zanimiva zakonitost: imena v osnovi izpostavljajo mladeniško in otroško dobo (prim. **dêtit'ъ**, **čëdъce**, **krъml'ënikъ**, **mladênit'ъ**, **mladêтъce**, **otročit'ъ**, **dêтъskъ**, **mladъnъ**, **otročъjъ**), glagoli pa starčevsko (prim. **zamatorêti**, **prêstarêti se**, **sъstarêti se**).

– drugo pa besede, ki kažejo na človekovo telesno prizadetost (prim.

malomot'ъ, slěpъcъ, hromъcъ). Posebno veliko je teh imen med pridevniki in glagoli, ki dajejo ne le splošno ime bolnega človeka (prim. **bolъnъ, bolěznъnъ, nedožъnъ, trodovitъ**) ali njegovo bolezensko stanje (prim. **bolěti, nedo.govati, razbolěti se**), ampak ga tudi konkretizirajo skoz lastnosti, ki kažejo na različne človekove telesne težave (**vodъnotrodovitъ, gnojъnъ, kъvotočivъ, prokaženъ, suhonoгъ, suhoгoкъ, obujenъ, sъvivati se, těščiti, raslaběti, ohгъnoti**). Med glagoli pri tem tvorijo najbolj opazno skupino imena, zvezana s pomenom »znoreti« (**izuměti se, oтъčajati se, obujati, obqoroděti, qroditi se**).

Pri opisu človeka kot družbenega bitja se pri imenih in glagolih jasno kaže pozornost do štirih družbenih skupin: do **oblastnikov, branivcev, molivcev in hranivcev**, kar pomeni, da se je srednjeveški človek zavedal stalnosti vlog in razmerij med ljudmi. Pri tem vsaka od besednih vrst po svoje predstavlja zadevna imena. Če glagoli podajajo splošni pomen oblasti (prim. **vlasti, vъcēsariti se, obladati, prědгъžati, starějъšinъstvovati, sъvlasti, ustojati, ucēsariti se, cēsariti, četvгъtovlastъstvovati**), kažejo samostalniki v glavnem na ta ali oni upravni položaj osebe (prim. **žurapъ, palatinъ, pristavnъnikъ, samъčъji, strojitel'ъ, četvгъtovlastъnikъ**), medtem ko pridevniki (predvsem svojilni) pripisujejo v glavnem lastnost pripadnosti oblasti konkretni državni osebi (prim. **vladуčъnъ, igemonovъ, vlastelъskъ, vojevodinъ, vгъhovъnъ, epагъšъskъ, kъnežъ, starějъšinъskъ, fагаonovъ, cēsаръskъ**).

Glede na to, da je oblast kruto zatirala vsako obliko samostojnosti, je razumljiv obstoj številnih staroslovanskih glagolov s pomenom prilizovanja (prim. **laskati**), spletkarjenja (prim. **kovati, plesti, prokazъlěti, loкavъnovati, napastъstvovati, sъvĕt'avati**), obrekovanja (prim. **klevetati, ulъstiti, šъpъtati, navaditi, obaditi, oblygati**), slepljenja (prim. **blazniti, lъstiti, prĕlist'ati, prĕlъstiti, ulъstiti, obrъpъtiti, pronуriti, lъgati, sъlъgati**) in izdaje (prim. **prĕdati, zatvoriti**).

Ko se besedotvorna sredstva rabijo tudi za kazanje na človekov premoženjski položaj, se spet izpostavlja zanimiva zakonitost: v vseh besednih vrstah se prejavljajo predvsem družbeno prizadete in neenakopravne osebe (prim. samostalnike: **malomot'ъ, prositel'ъ, rabуn'i**; pridevnike: **bĕdъnъ, hudъ, okajanъnъ, gabъjъ, rabotъnъ, rabуn'inъ**; glagole: **lišati se, obnist'ati, rabotati, porabotati, služiti**). To je z vidika srednjeveškega gledanja čisto naravno, ker so v revščini videli Bogu ljubše stanje kakor v bogastvu.

V vseh treh besednih vrstah pa se imena človeka kot družbenega bitja prav tako umikajo imenom, ki zaznamujejo človeka kot duhovno, misleče in trepče bitje. Pri tej skupini imen se razločno protistavljata božansko in grešno v človeku. Na eni strani nastopa svetnik (**molitvъnikъ, čгъnогizъcъ, ošъlъcъ, trudъnikъ**), pravičnik (**pravъdъnikъ**), izmodren v znanju in življenju (**mодръ, sгъdъcevĕdъc, hуtъcъ**), učitelj pravičnega življenja, življenja v Kristusu (**kazatel'ъ, pĕstunъ, nastavnъnikъ**), na drugi pa posvetnjak (**l'udъje**), z vsemi vsakdanjimi radostmi (**plěšъcъ, svigrъcъ**) in nezgodami (**slъzotočъnikъ**), pogreznjen v svoje grehe (**grĕšъnikъ, blōdъnikъ, zъlodĕjъ, prĕlъstъnikъ**) in napake (**besramъkъ, zavidejъ, sъrebroл'ubъcъ, velъjejadъ, vinopivъca**), ki pa doživi veselje odpuščenja, odrešitve. Tako se celo v stari slovanščini kot izključno bogoslužnem jeziku odraža razplatenost srednjeveške kulture.

V zvezi z razplatenostjo velja mimogrede navesti še staroslovansko besedje, zvezano s spolnostjo (**сънѣти се, съвкупл'ати се, poznati moža, pričestiti se k možu**), s spočetjem otroka (**защѣти**), nosečnostjo (**приѣмати въ чрѣвѣ**), njeno nasilno prekinitvijo (**изврѣт'и otroče, prokaziti otroče**) in porodom (**извести, iznesti, prižiti** idr.). Prisotnost te skupine glagolov kar najbolj govori zoper tematično enostranost in prikrojenost staroslovanskih besedil.

Kar zadeva družinska razmerja, so na prvem mestu zveze med sorodnimi ljudmi (prim. **близика, bliznъcъ, bližn'ljъ, iskъn'ljъ, sръdobol'a, ožika, roditel'ъ**). Besedotvorno zaznamovane so praviloma moške (prim. **pradѣdъ, praotъcъ, bratuščedъ, prъvorodъcъ, prъvѣnъcъ**), izjemoma ženske osebe (prim. **roditel'ъnica, podъbѣga, potъpѣga, pust'enica**). To bi kazalo na družbeno podrejenost oseb ženskega spola, le da motivacija besed **podružje** za ženo in **nevѣstnikъ** za ženina mesto ženske v družinskem življenju nasprotno viša.

Motivacije sploh mikavno osvetljujejo zavestne poti poimenovanja oseb. Lastnosti, ki pri tem izstopajo, so značilne (**bezakонnikъ, dobropomot'ъnica, nekъn'izъnikъ, beshgramъnikъ, sirota, inovѣtnikъ, nepodobъnikъ, junota, tajъbnikъ, prат'ъnikъ, vгъtogradar'ъ, sъtoъlnikъ**), razmerne (**človѣčinnъ, sъvojinъ, l'ubodѣjica**), krajevne (**predъboгъnikъ, pustynъnikъ, domaživъcъ, izrailѣninъ, tгъžъnikъ, ротъnikъ**), časovne (**mladѣnъcъ, starѣjšina, starъcъ**), stavne (npr. **prisnodѣva**), dejavne (npr. **pozoratajъ, vojevoda, vladyka, drѣvodel'a, suhojadъcъ, naslѣdъnikъ, lъžiposluhъ, stranъnoprijъmъcъ, prijatel'ъ, predъteča**) ali izidne (npr. **vъzl'ubl'еникъ, l'ubl'еникъ, najъmъnikъ, plѣnъnikъ**).

Nadaljnja tri poglavja knjige v smislu tvornega vidika razjasnjujejo, kako je človek dojemal okolni svet, kaj je zbuvalo v njem njegovo pozornost in terjalo jezikovno oznako: v 4. poglavju se opisuje dojemanje Boga, v 5. poglavju se z očmi srednjeveškega človeka gleda svet, v 6. poglavju pa se motrijo njegove osnovne življenjske vrednote. Tako prihaja srednjeveški človek pred nas v obliki postopno se razkrivajočega besedila oziroma kot beseda tega besedila.

Za srednjeveško dojemanje je izredno važno poimenovanje Boga. Čeprav je bogoslovje razglašalo načelo njegove nespoznavnosti (prim. samostalnik **neizdrečeniкъ**), se pri Božjih imenih vidno kaže težnja samozvalne zavesti po spoznavi in dojetju tega nadnaravnega bitja. Glede na besede, da je Bog ustvaril človeka po svoji podobi, je srednjeveški človek v Bogu videl sebi podobno triimeno, breztelesno in nesmrtno bitje, poimenzljivo v razmerju do sveta in do človeka.

V razmerju do sveta je iz imena razviden Bog Vsevladar, ki je enega bistva (prim. **куръносъжъ, куръносот'ъnъ, равъноjestъstvъnъ, съсot'ъnъ, sot'ъnъ, jedъносot'ъnъ, jedinojestъstvъnъ, jedъnojestъstvъnъ**), vsemogočen (**vъsedrъžitel'ъ, vъsedrъže, vъsevlydyka, vъsemogy, prѣvъyšnъ, pomazanъnikъ**), stvarnik vsega sočega na zemlji (prim. **zid'itel'ъ, zidatel'ъ, съzdatel'ъ, kuzъnikъ, rodotvorъcъ, strojitel'ъ, sъvгъžitel'ъ, sъdѣtel'ъ, tvorъcъ**), dajavec življenja vsemu sočemu (prim. **životvorъcъ, žiznodavъcъ, životvorę, životvorъnъ, životvorivъ**) in mu ni ne začetka ne konca (prim. **beznačѣlъnъ, prѣvѣčъnъ**), ker je nesmrten (**besъmгъtъnъ, съprisnosot'ъnъ**).

Hkrati je v zavesti srednjeveškega človeka bivala še druga ter bližja podoba

Boga – podoba Kristusa, ki je odrešenik (prim. **izbavitel'ь, izbavnikъ, sъrasъ, sъpasitel'ь**), zavetnik (prim. **zastopnikъ, zaščitel'ь, zaščitnikъ, ishodatajnikъ, ishodatajъ, hodatajъ, pokrovitel'ь, pokrovitel'ь**), skrbnik (prim. **podъjetel'ь, promysl'nikъ**), vsevidni in pravični sodnik (**vъsevide, sōdъji, sōditel'ь, neobinъnъ**), plačnik (**vъzdatel'ь, mъzdodavъsъ**), učenik (**svētitel'ь, učitel'ь, pastuhъ**), tolažnik (**uvētъnikъ**), nosivec ljubezni, dobrote in usmiljenja (prim. **človekol'ubъsъ, blagodavъsъ**), čudodelnik (prim. **čudotvorъsъ**), videc srca (prim. **srъdъsevēdъsъ**) in zla (prim. **obličnikъ**), mučenik (**mōčepnikъ, strastotъръsъ**). Tako je Bog vzel nase vse človeško, vštevši smrtno obsodbo v imenu države, posmeh, sovraštvo in zavist.

Srednjeveški človek se je trudil spoznati in dojeti Boga vsaj posredno skoz Božje stvarstvo. V središču njegove pozornosti zato ni bil toliko tvarni svet, ampak svet pojmov in predstav, vrednot in vzorov. Ravno ta svet je besedno in besedotvorno izredno izdelan, medtem ko je tvorjenk za tvarni svet skoraj trikrat manj kakor netvorjenk zanj.

Svoj svet (**mirъ, svētъ, selo**) je srednjeveški človek dojemal kot veliko vas, kot obljudeno zemljo (**vъsel'enaja, nasel'enaja**) nasproti neobljudeni (**nenasel'enaja**). Z istim korenem se je vezal tudi pojem človeštva in narave sploh (**usel'enaja**). Hkrati se v njegovem pojmovanju jasno kaže zavest, da je svet Božja stvaritev (**utvarъ, tvarъ**), razpeta med trajno nebo (**nebo, tvrdēlъ, tvrdъ**) in netrajno zemljo (**zeml'a, tьlo, rгъstъ**).

Med nebesnimi pojavi je zlasti izrazito razlikovanje vetrov (**vētъrъ, sōprotivovētъrъ, sēverъ, jugъ, vъzvējanъje, dunovenъje, dyhanъje, vijalica**). Dovolj razgibana zemlja je poznala tudi temno plat prepadov in sotesk (**bezdnъje, dъbrъ, pōčina, pгopastъ, govъ, govъnikъ, studenъsъ, skvožn'a, sъkrušenъje**). Kar zadeva živo naravo, so tvorjenke bolj značilne za živali kakor za rastline, in to predvsem za domače (**junica, junъsъ, agnъsъ, agnē, žrēbъsъ, žrēbē, kozlit'ь, kozylē, osylē, ovъčē, telъsъ, kokotъ, kokošъ, ležaja**).

V navezavi na naravo pa je dvakrat več tvorjenk za izdelke samega človeka. Tu je na prvem mestu krajevno poimenovanje (**gostinъsъ, gostinica, raspōtъje, trъžišče, t'ud'ekгъmъnica, jatъhulъnica, qzilišče, zatvorъ, tьmъnica, blōdilišče, sečojmъstvo, mytъnica, mъzdъnica, pozorišče, pгitvorъ, cēsarъstvъje, sōdišče, sъnъmišče, selišče, pristanišče**). Prostor je bil pri tem do ene mere podružbljen (**oblastъ, prēdъstolъje, prēdъsēdanъje, prēd'esēdanъje, pгъnovъzlēganъje, pгēd'evъzlēganъje**).

Precej izrazov je za pribežališče (**zakrovъ, nyrišče, otišъje, pribēganъje, pribēžišče, sъkrovъ, tajlišče, tišina, ubēžišče, hranilišče**) ali svetišče (**kumirъnica, kapišъnica, sъkъvišče, svētilišče, svētilo, svętyn'i, trēbišče, sъkъvica**), ne manjka tudi izrazov za bivališče (**domъ, dvorъ, hramъ, vъsel'enъje, žilišče, žišče, obitēlъ, hramina, klētъ, klētъka, hlēvina, hyzъ, hyzina, kōt'a, krovъ, skinъji**). Skromno pa je na drugi strani poimenovanje obleke in obutve, jedi, potrebščin, orodja in denarja.

Razbor besed z izstvarnim pomenom, kakor so recimo blagor, volja, čast, korist, podobnost, preprostost, potrpljenje, premoženje, čas, usoda, lepota, resnica, barva ali število, spet kaže, kako se je svet vzorov srednjeveškega človeka oblikoval v osnovni protistavi dobrega in zlega (**blago, blagostъ, blagostyn'i, blagyn'i**,

blagopriležnoje, dobro, dobrostь, dobrota, dobročьstьje, dobrosьtvor'enyje, dobrodějanyje, dobroobraznoje, dobrodьje, dobrodьstvo, drьzostь, nezьloba, nezьlobьje, bezьlobьje – zьloba, zьlobь, bьsь, l'uto, zьlovьtьje, zьlovьtьstvo, lьkavьstvo, lьkavьstvьje, pronьgьstvo, zьlodějanyje, roženyje, zьlodějьstvo, ozьl'enyje, ozьlobl'enyje, neprijaznь, neprijaznьstvo) z množico korelatov: raj – pekel, ljubezen – sovraštvo, poštenje – pretkanost, velikost – majhnost, svetloba – tema, življenje – smrt, trpljenje – odrešenje, uboštvo – bogastvo, vera – nevera, greh – krepost itn.

To je samo nekaj protistav srednjeveškega človeka, ki so sestavljale osnovni pomenski inventar jezika njegove kulture in so bile v stari slovanščini dovolj izdelane. Že ta nepopolni pregled imen in predstav priča, da se je srednjeveški človek jasno zavedal, da se svet ne konča z naravnim redom stvari, da je v njem višja razsežnost smisla in dobrote. In ta razsežnost je nosila v sebi dejavno načelo človekove zmožnosti za življenje, ki je sooblikovalo njegovo osebnost. Duhovnost je skratka urejala Božja prisotnost kot glavno načelo srednjega veka. Bog kot najvišja vrednota človekovega bitja je bil izhodišče duhovne in vrednotne osmiselitve sveta, vežoče v eno naravo, družbo, človeka, bitje in nebitje.

Podobno povedana je tudi razvrstitev vrednot, ki so se tako ali drugače perečile v besedotvornem dejanju pri poimenovanju oseb ter oblikovanju izstvarnih imen. In čeprav se pojavlja mnenje, da pri srednjem veku ni mogoče govoriti o pravih aksioloških človekovih predstavah, se zdi, da je protistavno načelo v poimenovanju oseb, njihovih lastnosti in kakovosti v stari slovanščini nujno vodilo v njihovo oceno, ker vsaka dvojna protistava rodi vrednotno oznako.

Poglavitne vrednote srednjeveške družbe so bile seveda verske vrednote in med njimi so izstopale: vera, upanje, ljubezen, pobožnost, svetost, zdržnost, krotkost, pravičnost, devišstvo, uboštvo, puščavništvo, tolažba, molitev, čudež, romanje, trpljenje in mučenje, odrešenje, kesanje, križ, trud, molk, beseda, zaščita in spoved.

Dovolj opazno skupino so oblikovale družbene vrednote, ki so v marsičem pomenile žarčenje verskih vrednot v družbeno življenje: oblast, moč, zakon, dejavnost, domovina, pogum, družina, etnos in občestvenost.

Logično nadaljevanje verskih vrednot je bila tudi modrost kot duhovna vrednota.

Družbeno pomenljive so bile nato prav tako etične vrednote: dobrotа, iskrenost in pravičnost, zvestoba, občutek krivde in sramu, vest, sočutnost, radodarnost in gostoljubje.

Nasproti vzvišenim duhovnim pa so bile manj opazne vitalne vrednote: življenje, zdravje, leta.

Po besedah v **Sklepu knjige** živijo vse te vrednote pri Rusih tudi dandanes. Jezik srednjeveške kulture potemtakem vztraja v sozvočju z rusko kulturo kot samosvoja molčeča dediščina, tako da srednjeveški človek ne živi le v preteklem, ampak tudi v tekočem času. V ruskem primeru gre sicer tudi za postopnost razvoja stare ter cerkvene slovanščine v sodobno ruščino v nasprotju s prelomom, ki ga kaže že nevklučenost staroslovenskega gradiva Brižinskih besedil v gradivo

Staroslovanskega slovarja, nabranega le po glagoličnih in ciriličnih rokopisih X. in XI. stoletja.

Le da je ta neključenost lahko tudi spodbuda za podobno substratno obravnavo resda precej bolj strnjene gradiva Brižinskih besedil. In ker so Brižinska besedila pravzaprav skromen ostanek korotansko-panonskega prepletanja začetkov stare slovenščine s staro slovanščino, je navedena spodbuda za celovito obravnavo latinično-glagolično-ciriličnega gradiva tudi spoznanje nujnosti.